

KİTLE-İKTİDAR İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÜÇ İSTANBUL ROMANI

Köksal ALVER*

ÖZET

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanı, İstanbul'u üç ayrı dönemde, siyasal değişime göre biçim alan sosyal hayat, seçkinler, aydınlar ile iktidar bağlamında tahlil etmektedir. Bu makalenin amacı, *Üç İstanbul* romanından hareketle türk siyasal hayatında bir dönemlin kitle-iktidar ilişkisine dair sosyolojik bir çözümleme yapmaktır.

Roman, kitle-iktidar ilişkisinin sosyal hayatta karakter ve tipler aracılığıyla yansımaları göstermekte, bize bu alana ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Bu noktada aynı zamanda sosyolojik sonuçlar çıkarmamıza imkan vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Roman, İktidar, Sosyolojik çözümleme, Kitle-İktidar ilişkisi

ABSTRACT

Mithat Cemal Kuntay's novel *Üç İstanbul* attempts to analyze the situation of elits, intellectuals and social life that is formed in accordance with political change, in the context of power in three different terms. In this paper the main aim is to set sociological analysis about the relation between mass and power in a certain period by referring to the novel *Üç İstanbul*.

Since the novel illustrates the reflections of the relation between mass and power in social life of characters and personalities, it presents us important clues related to this tie. It also makes it possible to reach some sociological inferences.

Key Words: Novel, Power, Sociological analysis, Relation mass and Power

---

* Arş. Grv., AKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

* * *

Giriş

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanı** İstanbul'u üç ayrı dönemde, daha çok siyasal değişime göre biçim alan sosyal hayat, seçkinler, aydınlar ve iktidar ile elit tabaka arasındaki ilişkileri merkezine alarak tahlil etmektedir. Bu üç dönem, Abdulhamit'in son yılları (*istibdat istanbulu*), 1908 ihtilaliyle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki yönetimindeki yıllar (*meşrutiyet istanbulu*) ve Birinci Dünya Savaşı'nın son bulmasıyla başlayan Mütareke yılları (*işgal istanbulu*) dır.

Romanda, eserin başkahramanı Adnan'ın yaşam çizgisi izlenerek onun etrafında yer alan kişi(lik)ler, Adnan'ın diyalog içinde bulunduğu çevre ve insanlar *toplumsal yaşam alanının* bütünüyle ilgili bir kaniya varılmak amacıyla bol ayrıntıya yer verilerek hikaye edilir. Amaç, Adnan'ın kişisel yaşamını anlatmaktan çok bir topluma, kitle-iktidar ilişkisine, yozlaşan çevrelere, çöken bir imparatorluğa, insan ilişkilerinin düzeyine ayna tutmaya çalışmaktır. Bir imparatorluğun çöküşü, yerini alan iktidarların siyaset etmeleri, her yeni iktidar biçiminin kendi elitini, sosyetesini, dalkavuklarını ortaya çıkarışı, tüm dönemlere has *iktidar seçkinleri* ile *halk* arasında kapanmaz bir uçurumun varlığı, halkın sefalet içinde bir yaşam sürmek zorunda kalışına karşın elitin çıkar ve arzularının peşinde koşmaları, mücadele dönemlerinde bağlanılan *idealin* kurumlaşmayla nasıl da *çıkarın* hizmetine girdiği, yaslanılan iktidar gücünün aslında dünya nimetlerine giden yolun kolaylaştırılmasından başka bir şey olmadığı "tüm kuşku, özlemleri ve iç çelişkileriyle benliğinde yansıtan Adnan'ın kişiliği etrafında kurulum."1

Mithat Cemal, kimi eleştirmenlerce romanında neden sokağın ve halkın olmadığı noktasında sanki yazar halkı yok sayıyor ve

** Roman, ilk kez 1938'de yayımlandı. Daha sonra değişik baskıları yapıldı. Biz çalışmamızda romanın Raşit Çavaş tarafından hazırlanıp Oğlak yayınlarınca yayımlanan 1998 baskısını esas aldık.

1 Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, Afa, İstanbul, 1991, s. 218

toplumu sadece üst tabakalardan müteşekkil bir oluşum şeklinde ele alıyormuş gibi eleştirilir.² M. Cemal'in gerçekte halkı küçümseyip küçümsemediğini, alt tabakalardan tiksinişip tiksinişmediğini bilmiyoruz ama roman çerçevesinde böylesi bilinçli bir tercihin var olup olmadığını açıklığa kavuşturmayı denediğimizde, eleştirileri haketmeyen bir sonuç çıkar karşımıza: *Üç İstanbul*, halk tabakasını değil elit zümreyi, iktidarı ve iktidarla yoğun bir ilişki kurmuş kişilikler arasındaki yozlaşmayı, çözülüşü, çürümüşlüğü ana tema olarak seçmiştir. Bu bir tercihtir sadece. Roman *oradan* bakarak bir çözümleme yapar: iktidar seçkinlerinin bir anlatısı ve sosyolojisidir yapılmak istenen. Yazar, konaklardan, evlerden, kullanılan eşyalardan ve bu mekanlara sahip insanlardan yola çıkarak üç dönemin İstanbulunu, kitle-iktidar ilişkisini tahlil etmeyi amaçlar.

Ayrıca roman toplumun çürüyen, bozulan, çözülen yanlarına ışık tutmayı ve bunun nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamakta, dolayısıyla çözümlemesini yaptığı dönemlere ait tipler daha çok "yalnız kişisel çıkar ardında koşan insanlar, dalkavuklar, jurnalciler, iki yüzlüler, ancak başkalarının kötü durumlara düşmeleriyle mutlu olanlar, birbirlerinin kuyularını kazanlar, birbirlerinin karılarını baştan çıkaranlar, birbirlerinin servetlerine göz dikenler"³, iktidar gücüne sahip olmayı yahut iktidara yakın olmayı kendi çıkarı için kullananlar, her zaman güçlü ve güçten yana tavır alanlar, mukallitliği modernlikle örtüştüren kibir ve servet tutsağı kişilikler, savaşlarda milletin çocukları can verirken servetlerine servet katan savaş vurguncuları olur. Amaç çürüyen İstanbul'un üç ayrı dönemini, bu dönemin sosyolojik gerçekliğine dayanarak açıklamaktır. Böyle olunca da karşımıza hep yozlaşma ve çürüme çıkmakta ilk elden, az sayıdaki *olumlu tip* (Şair Raif, Dağıstanlı Hoca gibi) bir görünüp bir kaybolmaktadır; sürece katılmaları, yer yer uyarılarıyla görünseler de yok denecek kadar az olur.

² a. g. e., s. 220 ve Fehti Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek, İstanbul, 1981, s. 105

³ Naci, a. g. e., s. 104

Adnan: kaderi iktidarla birleşen adam

Romanın merkezinde ve ele aldığı üç ayrı dönemde de yer alan kişi Adnan'dır. Adnan, daha 8 yaşındayken 93 Harbinde babasını kaybetmiş, annesiyle birlikte İstanbul'a göç edip bir Paşa yardımıyla geçici olarak Saray'a yerleştirilmiş, Darüşşafaka'yı daha sonra da Mekteb-i Hukuk'u bitirmiştir. Hasta annesiyle Aksaray'da oturmakta, zar zor geçinebilmekte, gazetede muharrirlik ve kimi konaklarda (Maliye Nazırı ile Erkanıharp Müşiri'nin konağı) özel hocalık yaparak geçimini sağlamakta ve aynı zamanda da *Yıkılan Vatan* adında bir de roman yazmaktadır. Adnan, Abdülhamit karşıtıdır, muhalif arkadaşlarıyla toplantılar yapar, yasak kitaplar okuyup çokça da Abdülhamit'e küfreder. İttihat ve Terakki'nin üyesi ve Cemiyet'in İstanbuldaki en önemli adamıdır. 1908 ihtilaliyle çok önemli birisi halini alır artık, siyasi tavrı ve Cemiyet'in adamı olması sayesinde büyük servete kavuşur, istediğini yaptıracak bir mevkiye yerleşir. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle *mütareke* imzalanır, İttihat ve Terakki iktidarı sona erer. Adnan artık kaçacak yer arar, ömrünün sonuna dek bir sığıntı olarak yaşar; kah İngilizlerin adamı Naşit'in konağında, kah gençliğinde küçümseyip evlenmeyi reddettiği Süheyla'nın maiyetinde. Ölümünden sonra romanı da dahil geriye ne bıraktıysa hepsi yakılır.

Adnan'ı romanda sürekli *marazi* bir durumda görürüz, bazen fakirliğiyle (ilk dönemleri için), sosyal kökeniyle, bazen de ilişkide olduğu çevreyle ilgili hep gelgitler yaşar. Gözü hep yükseklerde, kendi sosyal tabakasını yadsıyan, habire sınıf değiştirme hayallerine dalan birisidir. Fakirliği, yetersizliği, alt tabakaya ait oluşunu hep sorun haline getirir, kendisinden taşıyıp başkalarına da yansıtır. Aslında güzel olan bir kadını fakirliğini gösteren kıyafetler içinde görünce beğenmez, ondan öğrenir. Kendinden zayıf olanın karşısında kibre, gurura kapılan, kendinden yüksek, bilgili, varlıklı olanın karşısında ise küçülen bir tiptir; kendisi olamayan adam; kendi sesi, görüşü, tavrı, kişilik ve kimliğine tanık olamadığımız bir tip. Hep birileriyle var; Hidayet'in konağı, Şair Raif, Moiz, küçümsediği Süheyla, taparcasına hayran olduğu Belkıs'la... Bunları hayatından çekip aldığımızda cisimleşmiş, kişiliğini bulmuş bir Adnan durmaz karşımızda. Tek başına, muharrirliği, avukatlığı, romancılığı,

ihtilalciliği, muhalifliğiyle tecessüm etmez. Bir tür ilişkiler adamı, ilişkiyi çekip aldığımızda çöküp giden, biten bir tip. Kendisine değil başkalarına yaslanan ve her farklı esintide değişik tavır alan 'yükselen burjuvazinin çöken aristokrasi karşısında duyduğu tipik aşağılık duygusuna sahip' bir kişilik.⁴ Bu yanına, Belkıs ile ilişkisinde kolayca tanık oluruz. Belkıs, aristokrat bir ailenin kızıdır, Adnan onun yanında hep kendisini aşağı görür, küçümseyip durur. *Sahip olma* duygusunu en yüksek derecede yaşayan, bu duyguyu hayatta kalmanın bir koşulu gibi algılayan, "O olmaksızın, olduğu kişi olarak kalamam. Hayatım sekteye uğrayacak, hatta katlanılmaz olacaktır. Daha ileriye götürürsek, hayatım sona erecektir."⁵ şeklindeki ruh haline sahip bir kişiliktir.

Sınıf değiştirmek isteyen, kendini hep merkeze alan ve ülkenin kendisine ihtiyacı olduğu vehminden kurtulamayan, tüm sihirli formüllerin kendi elinde olduğunu zanneden tipik bir *aydın* Adnan; bir ilişki adamı oluşu, hep birilerine yaslanması, iktidar ile göbek bağına sahip oluşu, toplumunun değerlerine yabancılaşması, batılı lüksün özentileriyle kişiliğini şekillendirmesiyle⁶ belirmiş bir aydın. İktidara yaslanınca, iktidarla bütünleşince onun gücüyle dünyanın kendi yörüngesinde döndüğü hissine kapılan, gücü kaybedince de bir göçmen ve sığıntı gibi yaşayan zayıf, kişiliksiz ve kimliksiz bir tip.

Onun yaşamında yükseliş-zenginlik dönemi İttihat ve Terakki'nin iktidar yılları ile sınırlıdır. Adnan bu dönemde Cemiyet'in en önemli kişilerinden biri olduğu için mevkisi hayli yüksektir, tüm istedikleri elinin altındadır, bir dediği iki edilmez bir konumdadır. İttihat ve Terakki döneminin öncesi (Abdülhamit dönemi) ve sonrasındaysa (Mütareke) Adnan yoktur, tüm sahip olduklarını yitirmiştir, güce dayanarak elde etmiş olduğu herşeyini. Yükseliş ve düşüşüyle iktidarla böylesine örtüşen Adnan'ın kaderi siyasal konjonktür paralelinde izlenebilir. Adnan hemen her şeyiyle irtibatlı olduğu iktidarın düşüşüyle kendisini de düşmüş bulur, iktidar vasıtasıyla elde ettikleri de (servet, şöhret, popülerite vs.) o anda

⁴ a. g. e., s. 110

⁵ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı, İstanbul, 1998, s. 140

⁶ Timur, a. g. e., s. 22

elinden kayıp gider. ‘*Sahip olmayla güç* arasındaki çok yakın ilişkinin⁷ cisimleşmiş haliyle Adnan, elinden oyuncakları alınmış bir çocuk mahcubiyetinde ordan oraya kaçıp durur, bir sığıntı olarak yaşamını sürdürmeye çalışır, başkalarına muhtaç hale gelir, sonunda da bu yokluk-hiçlik içinde ikbal dönemlerinde konağını aşındıran, yolunu kesen, saygıda kusur etmeyen koca kitlenin haberi bile olmadan ölüp gider. Ve Adnan, kaderini, tüm yapıp etmelerini siyasal iktidarla derinlemesine irtibatlandıran ve de sınırlayan bir aydının tipik bir misali olarak durur karşımızda, bize aydınının son tahlilde kendine dayanması gerektiğini isbatlarcasına.

İktidar ve kitle: üç dönem ve üç konak

Üç İstanbul, bir imparatorluğun çöküşünü, yahut beceriksizce yönetilen ve savaflara sokulup çıkarılan ülkenin iş bilmez yöneticilerini ve bunların etrafında yer alan ilişkileri çok yoğun bir biçimde işlemektedir. Gene burada Adnan’ın yaşam çizgisini takip ederek her bir dönemin iktidar ilişkilerini çözümlmek mümkün. *Üç İstanbul*, bir tipin (Adnan) eylemlerinden iktidara bakmasını bilen, tipler çerçevesinden hareketle iktidar ilişkilerini de sorgulayan, analiz eden bir roman. Bu yanıyla *Üç İstanbul*, siyasal bir roman olma özelliğini de taşımaktadır.⁸

Üç İstanbul, İktidar-kitle ilişkisiyle toplumsal yaşamı konaklardan hareketle çözümlene çabası içindedir. Burada *konak*, elit tabakayla örtüşen bir mekandır. İçinde gösterişin, dalkavukluğun, iki yüzlülüğün, yasak aşkların, ihanetlerin, düşüşlerin, zenginliğin değerler manzumesi olarak yükselişinin çıplak bir şekilde sergilendiği bir yaşam aynasıdır konak. Bir de siyasal işlevi ile belirir konak: İktidar (merkez) ile yakın bir bağa sahip oluşu ve bu yakınlıkla ihtişamının daha bir yükselişi. İktidarın meşrulaştırıldığı ve bazen de gücün saptırılarak menfaat koşuşturmasına dönüştürüldüğü *ikincil merkez*dir.

İstibdat İstanbulunda iktidar merkezi Saray’dır, yani Abdulhamit. *Saray*, bina ve içindekilerle merkezi bir yeri işaret eder,

⁷ Bauman, a. g. e., s. 142

⁸ Rauf Mutluay, “Mithat Cemal Kuntay ve İstanbul’ları”, iç. Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Sander, İstanbul, 1976, s. 24.

herkes ve herşey onun çevresindedir. Yönetici ve itaatkar kitle ilişkisinin kristalize olmuş bir biçimidir Saray.⁹ Bir de toplumsal alanda bu *merkezle* göbek bağı kurmuş *ikincil merkez* vardır. Bunun işlevi kendisinin merkezle yoğun ilişki avantajından yararlanıp merkezle kitlenin diyalogunu kurmak, sosyal yaşantıda merkezi temsil etmek, gerektiğinde merkezin iktidarını yüceltip sürekli hale getirmektir. Bu arada iktidara yakınlığını kendi kişisel yükselişi için bir basamak olarak kullanmak, *ikincil merkezde* yuvalanmış tiplerin en önemli işlerindedir. Çünkü, iktidar onlar için *güçtür*, iktidar çok daha fazlasını içerse de,¹⁰ güç, açmak istenen tüm kapılara uygun bir anahtardır. Dolayısıyla *konağ* kendisine en iyi iktidar-güç denkleminde yer bulmaktadır. Abdulhamit iktidarında bu gücün talibi bir tür *ikincil merkez* vasfıyla temayüz eden *Hidayetin konağıdır*.

Hidayet, bala rutbeli bir memurdur, iki yüzlü, dalkavuk, çıkarıcı, gösteriş tutkunu, iktidara göbekten bağlı bir jurnalcidir. Konağının bir ihtilal merkezi olduğu vehmine kaptırır kendini, kendinde olmayan güçlerle avunup durur. “Kimse yokken Naima okur, misafir gelince elinde Plutarkos’la karşılar. Gece saraya söver, gündüz saraydan ihsan alır. Salonlarını döşenen antika eşyalar gibi konağına aldığı misafirlerde de damga ve üslup arar; Hidayet’in konağını biraz da misafirleri döşer.”(s. 58) Hidayet, bir yüzüyle Jöntürk Hidayet, konağında Abdülhamit’e sövülmesine müsaade eder ancak saray adamı yanıyla da gündüz asli vazifesini, jurnalci olduğunu hatırlayıvermesi işten bile değildir.

Saraya (dönemin iktidarı) yakın oluşu konağının önemli kişilerle, müşirler, elçiler, aydınlar, nazırlarla dolup taşmasının nedenidir. Yükselmek isteyenler, tayin bekleyenler, önemli bir mevkiye atanmak isteyenler önce Hidayetin konağındadırlar, bu konak iktidara yakın olmak için önemli bir geçittir, bu geçit aşıldı mı işler hallolmuş demektir. İktidara yakınlığından olsa gerek Hidayet’in konağında makamı bile vardır; misafirleriyle birlikteyken oturduğu yüksek arkalı ruhani bir koltuk. Tüm tavırlarında iktidara yakınlığının bir yansıması olan *güven* izlenir. Konağında olsun, dışarıda olsun bu

⁹Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (Çev. G. Aygen), Ayrıntı, İstanbul, 1998, s. 396

¹⁰ a. g. e., s. 279

tavırı değişmez. Ne ki, bu durum uzun sürmez, iktidarın değişmesiyle Hidayet'in durumu da değişir. Abdülhamit'in devrilmesiyle Hidayet de devrilir ve kimsesiz kalır. Etrafı kalabalık Hidayet artık yapayalnız ve kimsesizdir. Bu düşünüşe, alışkın olmadığından, İttihatçılarla iyi ilişkiler kurma çabasının başarısız oluşunun etkisiyle de daha fazla dayanamaz ve ölür. "Hidayet, hiçbir hastalığı olmadığı halde öldü: Konağına gelmeyen elçiler, arabasına selam durmayan polisler onu öldürdüler. 31 Mart'tan sonra misafirleri, uşakları, parası azaldı: eriyordu. Bir türlü Şehremini olmadığı için vücudu azalıyordu." (s. 342)

Abdülhamit'in devrilmesiyle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki döneminde merkez Cemiyet, *ikincil merkez* de Adnan'ın konağıdır. Adnan bu dönemde eski yönetimin muhalifi olmanın meyvelerini almaya başlamıştır. Yoksulluk artık çok gerilerde kalmıştır, kimseye özel hocalık yapmasına da gerek kalmamış, Aksaray'daki köhne evinden Cağaloğlu'nda aldığı taş konağa taşınmıştır. Artık bürosu ve konağı seçkin konuklarla, merkeze yakın olup bir kazanım elde etmeye gelenlerle dolup taşmaktadır. Adnan, "Hükümetin içinde değildi, hükümetti... istediği yere beş dakikada giriyordu, her istediği şey beş dakikada cebinde, midesinde, kollarındaydı." (s. 322) Sarsılmaz bir konuma erişmişti, "resmi adam değildi, gene onu her bayram elçiler tebrik ediyorlardı; sokakta kendini belli etmeyerek yürürken polisler kolları ve bacaklarıyla selam kesiliyorlardı. Tebessümü iltimastı, bir ismin önüne 'bizim' dedi mi ismin sahibi elçi, vali, müsteşar oluyordu". (s. 323) Devir onun devridir, o da bunu iyi değerlendirir; artık ona dalkavukluk yapılır, konağı hergün onlarca kişi tarafından aşındırılır. Hep gücü arzulamış, onsuzluğun ezikliğini yaşamış biri olarak, hem güce hem de paraya kavuşur. Avukatlığı, Cemiyet'in en önde adamlarından olmasından dolayı gücüne güç, servetine servet katmak için hazır beklemektedir. O da geri kalmaz. Artık, konak, uşak ve dalkavuk sahibidir. Vaktiyle, Hidayet'e gidenler şimdi Adnan'a gelirler. Cemiyet, Adnan için güce erişmenin vasıtası olmuştur. Bu vasıtayı sadece o değil onunla birlikte aslında İttihatçı olmayan ama dönem öyle gerektiriyor diye İttihatçı geçinen, bu dönemde palazlanan Sakallı Vasfi, Moiz gibi tipler de kullanırlar.

Mütareke ile beraber Adnan, o muhteşem serveti, konağı, çevresini yitirmiş ve bir sığıntı olmuştur. Gücü bu kadar *sözde güç*tür ve o kadar da iktidarla ilintilidir. “Büyük devlet hayaliyle, kendilerinden önce kaybedilen toprakları yeniden elde etme fikriyle hareket ettikleri halde, önce Anadolu’nun dışında kalan toprakları sonra Anadolu’nun kendisini de kaybeden” İttihatçıların¹¹ çöküşüyle Adnan’ın sonu da tıpkı aynı ilişki düzeneğine sahip Hidayet’ten farklı olmaz: Tüm gücünü, gösterişini, ihtişamını ve her şeyini borçlu olduğu iktidarın çöküşü kendi çöküşünü de beraberinde getirir. “İttihat ve Terakki hükümetteyken Adnan’ın sokakta adım başında rastladığı her gölge ya akrabası, ya yazılarının hayranıydı. Şimdi kilometre başına bir tek selam düşmüyordu.” (s. 409) Cenazesine gelen topu topu yedi kişidir.

Üçüncü İstanbul’da (*işgal İstanbulu*) iktidar merkezi işgal gücüdür, bu merkezin uydusu belirmekte gecikmez, İngiliz dostu Naşit devrededir. Bu kez de Naşit’in konağı önceleri Hidayet ve Adnan’ın konaklarının gördüğü işlev ve ilgiyle çevrilidir. “İstibdat Hidayet’in, Meşrutiyet’te Adnan’ın konağında toplananlar, Mütareke’de hep Naşit’in salonunda” toplanmaktadırlar. (s. 478) Bu kez *ikincil merkez* de Naşit’in konağıdır.

Toplumsal Yaşam

Üç ayrı dönemin İstanbul’unu merkeze alarak bir toplumsal yaşam fotoğrafı sunmaya çalışan roman, daha çok elit tabakaya dikkatleri çekmesiyle belirir. Bir imparatorluğun yıkılışının toplumsal yaşamdaki yansımaları tahlil edilir. Çöküşü doğuran ne varsa roman ona dokunur, dolayısıyla romanda gayrimeşru kadın-erkek ilişkileri, şöhret, servet, mevkiye ulaşmak için türlü koşuşturmalar, tüketim köleliği, gösteriş düşkünlüğü, taklitçilik, jurnaller, çıkar ilişkileri satırları doldurur.

Namus kavramı, bir tahlil aynası olarak romanın altyapısını oluşturmaktadır, sadece cinsellik anlamıyla değil bir davranış biçimi ve bireyin tüm davranışlarının bir yansıması olarak. Gerçekte kimin, hangi ilişki tarzının namuslu olduğu sorusuna cevap aranır alttan alta.

¹¹ Ömer Lekesiz, *Şirazedden Şirazeye*, Timaş, İstanbul, 1997, s. 164

Kim namuslu; İstibdat karşısında muhalif kalmasıyla bu yönetimin işlerinden azade olduğunu dillendiren ama güç ve servete kavuşunca en yakınındaki insanların eşlerini, kızlarını ayartan, iktidar nimetleriyle kesesini dolduran Adnan mı, tek belirgin vasfı saraya günü gününe ulaştırdığı jurnaller ve bir gösteriş budalası haliyle temayüz eden Hidayet mi, yahut tüm benliğini yüzeysel bir alafrangalığın bürüdüğü, tüketim ve gösterişten ve batı hayranlığından başka davranış biçimine tanık olmakta güçlük çektiğimiz, “Almandan eve dolacak havayı Türk misafirin bozmasından korkan” Belkıs ve onun gibileri mi? Yoksa bütün toplumsal çözülüş arenalarına mesafeli, eleştirel kalan, gücünü, mevkiini bağlantılarından değil yalnızca kendinden alan, gerek saltanat devrinde ve gerekse İttihat ve Terakki döneminde haksız zenginleşmelere, çıkarıcılığa, dalkavukluğa uzak duran (yazarın çok yakınında bulunduğu ve engin bir saygı duyduğu Mehmet Akif olduğuna hükmedebileceğimiz) karşımızda bir namus abidesi olarak yükselen Şair Raif mi? Roman, tüm ayrıntılarıyla fotoğraflaştırdığı tipler aracılığıyla böylesi bir sorunun cevabını aramaktadır.

Bir de romanda hemen her toplumda gözlemleyebileceğimiz ne yana dönsek batan bir çelişki/uçurumun okunması da mümkün. Toplumun bir kesimi ekmezsizlikten dilencilik edip, bohçacılık yapıp el kapılarında dolaşırken, bir kesim ise sırtlarını dayadıkları iktidarın gücüyle ölümlerin cesetleri üstünde yükselen kirli, haksız kazançlarını arttırmanın, konaklarına bilmem hangi model eşyayı hangi Avrupa ülkesinden getirtmenin, hangi kunduracıdan kaç çift kundura, hangi terziden kaç takım elbise ısmarlanacağını hesaplarıyla kafa yormaktadır.

Ne garip, bu uçurum kapanmaz bir yara gibi hala varlığını sürdürüyor. Tek değer zenginlik olarak algılandığı tabakalarda tüketim, israf, çıkarıcılık, bir gösteriş alanıyla sınırlı kalan sathi batıcılık ilişkileri betimleyen kavramlar olarak gözümüze takılmaktadır. Değerlendirme ölçütleri insanın asli değerleri; her durumda dahi yitmeyen, kaybolmayan, kimlik ve kişilik yansımaları değerler değil, dışla diyalog içinde kazanılmış, sadece belli bir ilişki ağında hayatıyeti söz konusu olacak *sözde-değerler* olmaktadır: eşya, moda, makam-mevki. Burada *malların çifte simgesel anlamı*

kavramına dayanarak eşyanın/malın yalnızca belli bir ihtiyaca değil aynı zamanda “toplumsal ilişkilere sınırlar çeken hayat tarzındaki farklılıkların vurgulanması amacıyla da kullanıldığı”na¹² varmaktayız. Sahip olunanlar bir mevkinin, bir statünün de yansıması/göstergesi olarak var toplumsal yaşamda. Tüketim, dar anlamıyla *ihtiyaç*ı çoktan aşmış durumda artık, o toplumsal statüyü, itibarı da gösteren simgesel bir alanı ifade etmektedir. Bundandır ki, konakların mevkisi, içindeki mermer merdivenler, Acem yahut Karabağ halıları, Venedik avizeleri, Hila seccadeleri, şamdanlar, tunç heykeller simgesel bir anlama matuf olarak bir yer işgal etmekteydiler. Bu da gösterişin, eşya üstünden itibar elde etmenin modern bir biçimi olsa gerektir.

Son söz

Üç İstanbul romanı, kitle-iktidar ilişkisinin toplumsal yaşamda, canlı karakter ve tipler aracılığıyla yansımasını gösteren, bize bu alana ilişkin önemli ipuçları veren bir eser kimliğiyle temayüz etmektedir. Roman, gerek ele aldığı tipler ve gerekse sosyal yaşama dair gözlemleriyle *gerçekçi* bir zemine oturmaktadır. Bir edebiyat eseri olmasına karşın kendisinden sosyolojik sonuçlar çıkarmamıza da imkan tanımaktadır. Bu özelliğiyle eser, değişik okuma çabalarına girmemiz noktasında bizi cesaretlendirmektedir.

¹² Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. M. Küçük), Ayrıntı, İstanbul, 1996, s. 42